

Каткова Т.А., ст.викладач
кафедри практичної психології,
Семенова Т.А., студентка 4 курсу
спеціальність «Практична психологія»
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ПСИХОДІАГНОСТИКА СТАТЕВОРОЛЬОВОЇ УЗГОДЖЕНОСТІ У РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Анотація. Каткова Т.А. Психодіагностика статевої узгодженості у ранньому юнацькому віці

У статті розглянуто проблему вивчення статевої узгодженості у ранньому юнацькому віці. Сучасна сім'я є об'єктом пильної уваги з боку різних галузей науки. Багато проблем лежать на стику соціально-психологічного і соціологічного аспектів вивчення сім'ї. Однією з таких сторін сімейного життя є сімейні ролі. Само поняття сімейної ролі як конкретизація соціальних ролей чоловіка, дружини, матері, батька, дітей є по суті соціологічним. Спираючись на нього, соціальні психологи можуть досліджувати «особистісне забарвлення», якого набувають сімейні ролі в конкретному прояві. У повсякденному житті, в практичних справах сумісність означає певне виконання обов'язків в сім'ї, організаторських функцій, керівництва. Таким чином, сумісність в сім'ї пов'язана з розподілом ролей.

Ключові слова: внутрішньосімейні відносини, гендер, подружжя, роль, самоактуалізація, сім'я, сімейна роль.

Аннотація. Каткова Т.А. Психодіагностика полоролевой согласованности в раннем юношеском возрасте

В статье рассмотрена проблема изучения полоролевой согласованности в раннем юношеском возрасте. Современная семья является объектом пристального внимания со стороны различных отраслей науки. Многие проблемы лежат на стыке социально-психологического и социологического

аспектов изучения семьи. Одной из таких сторон семейной жизни являются семейные роли. Само понятие семейной роли, как конкретизация социальных ролей мужа, жены, матери, отца, детей является по сути социологическим. Опираясь на него, социальные психологи могут исследовать «личностную окраску», которую приобретают семейные роли в конкретном проявлении. В повседневной жизни, в практических делах совместимость означает определенное выполнения обязанностей в семье, организаторских функций, руководства. Таким образом, совместимость в семье связана с распределением ролей.

Ключевые слова: внутрисемейные отношения, гендер, супруги, роль, самоактуализация, семья, семейная роль.

The summary. Katkova T.A. Psycho diagnostics sex-role consistency in early adolescence

The article deals with the problem of studying gender role consistency in early adolescence. Modern family is the object of attention from various branches of science. Many challenges lie at the intersection of social, psychological and sociological aspects of the study of the family. One of these sides of family life are family roles. The very concept of family roles as concretization of social roles husband, wife, mother, father, children, is essentially sociological. Based on it, the social psychologists can explore "personal color", which acquires the role of the family in a particular manifestation. In everyday life, in the practical affairs of compatibility means certain responsibilities in the family, organizational functions, leadership. Thus, compatibility is associated with the family defined roles.

Keywords: family relations, gender, spouse, role, self-actualization, family, family role.

Постановка проблеми. Взаємини з іншими людьми важливі і актуальні для людини будь-якого віку. Проте, особливо значущою представляється їх роль для старшокласників – хлопців і дівчат 14-17 років, які освоюють у взаємодії з однолітками складний світ людських зв'язків, осягають сутність власного «Я», відповідно до «дзеркального» ефекту і одночасно задовольняють

потреби в людських зв'язках, в самоствердженні, в прихильності, в самосвідомості, а також в системі орієнтації і об'єкті поклоніння. Проте взаємини з однолітками виконують для хлопців і дівчат ще одну роль. Саме у цих взаєминах відбувається свого роду природна підготовка молоді до майбутнього сімейного життя за рахунок розвитку в спілкуванні з однолітками продуктивних особистісних форм спілкування, які були засвоєні в батьківській сім'ї, або оволодіння цими формами, якщо їх в сім'ї не було. Більш того, дружні взаємини між хлопцями і дівчатами виступають для старшокласників прототипом інтимно-особистісних відносин в майбутньому сімейному житті.

Сім'я створюється між людьми духовно близькими. Це люди, які люблять один одного. І їх фізіологічна любов доповнює гамму плотських і духовних відносин, що існує між ними. За таких умов і створюється та гармонійна єдність біологічного, психологічного і соціального, яка повинна бути властива відносинам між подружжям в кожній сім'ї.

Мета статті полягає в експериментально-діагностичному вивченні уявлень старшокласників про свою роль в їх майбутній сім'ї; ухвалення або неприйняття ними положення про розподіл ролей їх батьками.

Результати теоретичного дослідження. Існує таке поняття як сумісність, «єдність душ», яка є постійною метою в сімейному житті. Її можна досягти, доклавши певні зусилля, проявивши особистісні здібності і властивості. У повсякденному житті, в практичних справах сумісність означає певне виконання обов'язків в сім'ї, організаторських функцій, керівництва. Таким чином, сумісність в сім'ї пов'язана з розподілом ролей.

Роль – це сукупність вчинків і властивостей, пов'язаних з даним положенням людини в суспільстві і сім'ї. Щодня удома, на роботі, в магазинах, на підприємствах побутового обслуговування, під час відпочинку ми виконуємо безліч таких ролей. У закордонній і вітчизняній педагогічній літературі аналізуються особливості підготовки молоді до сімейного життя (В. Сухомлинський, І. Кон, А. Петровський, В. Крупін, А. Харчев, І. Дубровина, І. Гребенників, А. Ковальов, В. Кравець, З. Ейдемільер, Б. Зільберман,

Р. Кемпбелл, Р. Річардсон, К. Роджерс та ін.).

Дослідження психологічних проблем гендеру, що спостерігається в останні роки (Т. Говорун, С. Голод, А. Деркач, О. Донченко, Л. Карамушка, З. Карпенко, О. Кікінеджи, І. Кон, В. Крисько, Л. Орбан-Лембрик, В. Татенко, Т. Титаренко), спрямоване на з'ясування сукупності умов, які забезпечують розкриття творчого потенціалу особистості з урахуванням специфічних чинників гендерної соціалізації і стратегічного вектора самоактуалізації, що вимагає від людини андрогінного мислення й поведінки.

Сімейна роль – це перелік неписаних правил і норм поведінки кожного з подружжя. Уявлення про сімейні ролі у кожного з нас формується поступово під впливом прикладу батьків і знайомих, еталонів поведінки, що існують в різних соціальних групах, за допомогою засобів масової інформації. Розподіл ролей між подружжям – далеко не єдина характеристика ролевої структури сім'ї. Існує ряд інших параметрів, облік яких може в принципі сприяти повнішому опису внутрішньосімейних відносин. Феномен ролевої влади в сім'ї тісно пов'язаний з сімейною владою в цілому [1].

Розподіл влади між подружжям характеризує те, наскільки кожен з них відповідає за ухвалення і реалізацію рішень в різних сферах функціонування сім'ї. Можна припустити і таку ситуацію, коли реалізацією ролі займається один із подружжя, а владою в ній володіє інший [3].

Результати досліджень в галузі гендеру переконливо доводять, що особливості чоловічої і жіночої статево-ролевої ідентифікації відображаються на становищі людини у суспільстві, її особистому і професійному життєвому шляху. Дослідження продемонстрували, що спосіб жіночого саморозуміння і самоусвідомлення суттєво відрізняється від чоловічого. В той час як хлопці виявляють тенденцію до розуміння себе як відособлених, автономних істот, дівчата тяжіють до усвідомлення себе як істот взаємопов'язаних, котрі залежать одна від одної. Процес самоактуалізації ґрунтується на послідовних свідомих виборах – це безперервний ланцюг актів самореалізації, в яких проявляється сутнісне прагнення людини стати такою, якою вона може стати.

Останнім часом в роботах зарубіжних дослідників головними предметами аналізу є чинники і наслідки, по-перше, ухвалення жінкою ролі годувальника сім'ї, по-друге, участі чоловіка у веденні господарства і виховання дітей. У дослідженні були виділені ряд чинників, що впливають на "вибір" сім'єю того або іншого способу ролевої взаємодії, а також на традиційність/егалітарність ролевих установок. Це, наприклад, соціально-демографічні чинники, приналежність до соціального класу, стадія сімейного циклу, факт роботи дружини і так далі [1].

Логічним доповненням вивчення чинників, що впливають на ролеві відносини в сім'ї, є аналіз зарубіжними авторами свого роду "наслідків" обраного сім'єю ролевого зразка. У проведених дослідженнях показані негативні наслідки традиційної ролевої моделі і для жінок, і для чоловіків (Голдберг Н., Сканцоні Дж., Фоке Г.Л. та ін.), продемонстровані труднощі, з якими стикаються сім'ї, що прийняли егалітарний зразок розподілу ролей (Раппопорт Р., Бергер М. та ін.), виявлений вплив сфери ролевих відносин на задоволеність подружжя своїм шлюбом. Виявлено, що значення тієї або іншої ролевої моделі для подружжя багато в чому визначається узгодженістю їх ролевої взаємодії, ідеалів і очікувань [1].

Для соціально-психологічного аналізу ролей в сім'ї першорядне значення має висновок вітчизняних і зарубіжних дослідників про невизначеність норм, регулюючих в даний час шлюбно-сімейні, зокрема ролеві, відносини. Така ситуація ставить перед сім'ями ряд соціально-психологічних проблем. Кожному партнерові в сім'ї в цілому доводиться "обирати" який-небудь зразок ролевої взаємодії з безлічі тих, що існують.

Система підготовки підростаючого покоління до створення в майбутньому своєї сім'ї, до виконання подружніх і батьківських обов'язків, до виховання дітей, ґрунтується на таких загальнопедагогічних принципах: зв'язок з життям, комплексність і взаємозв'язок всіх факторів, що формують особистість, єдність виховання, навчання й розвитку; співдружність вихователів і вихованців, що включає їх паритетне співробітництво й

сполучення педагогічного керівництва з розвитком активності, самодіяльності й ініціативи вихованців, активізації їхнього самовиховання; систематичність і послідовність виховання; облік вікових і індивідуальних особливостей особистості [4, с.24].

При визначенні змісту й методики виховання сім'янина повинні враховуватися також вимоги суспільства до становлення й розвитку особистості, до характеру шлюбно-сімейних відносин. Серед них найважливішими є: вимоги суспільства до сім'ї; зміна способу життя; міжособистісні відносини чоловіка та жінки, батьків і дітей.

Виходячи з методологічних і теоретичних посилок, з огляду на зазначені вище вимоги, дані досліджень, можна затверджувати, що підготовка підростаючого покоління до сімейного життя повинна включати наступні основні аспекти: загально-соціальний, етичний, правовий, психологічний, фізіолого-гігієнічний, педагогічний, естетичний, господарсько-економічний.

Всебічне виховання сім'янина здійснюється під впливом різних соціально-педагогічних факторів. Багато дослідників, підкреслюючи багатфакторний характер зазначеного процесу, виділяють серед них сім'ю, школу, суспільство однолітків, художню літературу, засоби масової інформації, громадськість. Процес виховання сім'янина, як і будь-який інший подібний процес, являє собою сукупність виховних взаємодій.

Найважливіше значення в зазначених взаємодіях має не тільки вплив на вихованця, але і його відповідна реакція. Вона теж не залишається незмінною – міняється, розвивається. Все це не можна не враховувати, організувати роботу з учнями [2, с.57].

Таким чином, підготовка школярів до сімейного життя являє собою комплекс всебічних взаємодій школярів з батьками, учителями, однолітками, з іншими людьми, із засобами культури й масової інформації. У результаті цієї взаємодії відбувається усвідомлення учнями особливостей взаємин, розвиток відповідних почуттів, формування подань, поглядів, переконань, якостей і звичок, пов'язаних з готовністю до шлюбу й сімейного життя. Розглянута

проблема має пряме відношення до батьків.

Методика та процедура дослідження. У нашому дослідженні, експериментальною базою якого стала гімназія № 19 м. Мелітополя, було виявлено відмінності у відповідях старшокласників жіночої та чоловічої статі. В експерименті прийняли участь 37 учнів 11-х класів. Для реалізації завдань дослідження підготовлено психологічний інструментарій: «Самоактуалізаційний тест» (Л. Гозман, М. Кроз) [6], «Вимірювання установок в сімейній парі» (Ю.Е. Альошина, Л.Я. Гозман, Е.М. Дубовська) [7], «Визначення функціонально-рольової узгодженості» (Ю. Альошина, Л. Гозман, Е. Дубовська). З метою вивчення гендерних особливостей самоактуалізації школярів було проведено методику САТ.

Аналіз результатів дослідження.

Дослідження продемонстрували, що спосіб жіночого саморозуміння і самоусвідомлення суттєво відрізняється від чоловічого. В той час як хлопці виявляють тенденцію до розуміння себе як відособлених, автономних істот, дівчата тяжіють до усвідомлення себе як істот взаємопов'язаних, котрі залежать одна від одної. Це знаходить вираження в тих відмінностях, через які юнаки і дівчата приймають моральні рішення. У процесі традиційного виховання від юнаків очікується більша частота вияву «маскулінної» поведінки, а дівчата мають демонструвати «ремінну» поведінку.

Таблиця 1.

Гендерні особливості середніх показників відношення старшокласників до основних сфер сімейного життя

Учні	Вимірювання установок в сімейній парі									
	Відношення до батьків	Відношення до друзів	Відношення до подружжя	Відношення до батьків	Відношення до подружжя	Відношення до батьків	Відношення до подружжя	Відношення до батьків	Відношення до подружжя	Відношення до батьків
Дівчата	10,9	13,0	10,0	11,9	11,9	12,3	10,3	10,1	11,6	10,4
Юнаки	11,1	13,3	9,0	14,0	12,1	12,0	10,8	12,25	10,1	12,1

	3				0				5	5
--	---	--	--	--	---	--	--	--	---	---

Старшокласники орієнтовані на отримання задоволення від життя (75 % юнаків, 86 % дівчат) і ще не зовсім готові взяти на себе обов'язки шлюбного партнера. Більшість випускників (100% юнаків, 67 % дівчат) погоджуються, що діти важливі в житті кожної людини, але вони поки що неготові до цього. Також виявлена група дівчат (28%), які вже сьогодні готові взяти на себе роль матері.

Аналіз показників самоактуалізації особистості старшокласників різної статі, показує, що середній рівень їхньої самоактуалізації знаходиться у межах норми (48 балів). Проте, існують деякі відмінності. Дівчата мають вищий рівень самоактуалізації особистості (50 балів), ніж юнаки – 46 балів.

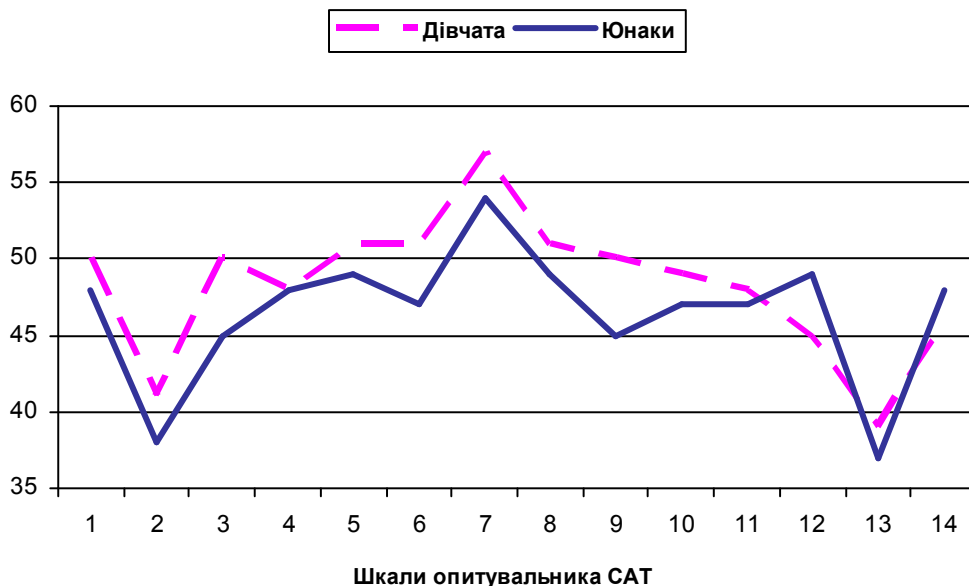

Рис. 1. Гендерні особливості самоактуалізації особистості старшокласників

Позначення на рисунку. По горизонталі: 1-Компетентність в часі; 2-Підтримка; 3-Ціннісні орієнтації; 4-Гнучкість поведінки; 5-Сензитивність; 6-Спонтанність; 7-Самоповага; 8-Самоприйняття; 9-Погляд на природу людини; 10-Синергійність; 11- Прийняття агресії; 12-Контактність; 13-Пізнавальні потреби; 14-Креативність. По вертикалі: кількість набраних Т-балів.

Аналіз гендерних особливостей самоактуалізації особистості старшокласників показав більш високий рівень самоактуалізації у дівчат (50 балів) ніж у хлопців (46 балів). Найбільші відмінності виявлено за такими компонентами самоактуалізації як «ціннісні орієнтації», «погляд на природу людини», «спонтанність», «контактність», «підтримка» та «самоповага».

Проведений аналіз відповідей випускників школи показав, що загалом вони мають уявлення про основні сфери сімейного життя. Причому ці знання відповідають середньому та високому рівню орієнтації в цьому питанні.

Аналіз розподілу ролей старшокласниками показав наявність трьох груп: учні, які орієнтуються на батьківську сім'ю (33 %); учні, які не приймають положення розподілу ролей в батьківській сім'ї (58 %); змішана група (9 %).

Було відмічено, що у тих досліджуваних, у яких батьки виконують сімейні ролі більш-менш рівномірно, розподіл ролей в їх майбутній сім'ї представляється майже таким же. У дівчат була відмічена тенденція за роль відповідального по догляду за дітьми. Ті дівчата, які беруть активну участь у виконанні сімейних обов'язків хочуть, щоб їх дитина виконувала ту ж роль.

Що стосується окремих ролей, то нам би хотілося зупинитися на ролі любовного партнера. Ця роль ще не зовсім розуміється учнями, особливо в батьківській сім'ї. У своїй же майбутній сім'ї більшість хоче, щоб ця роль розподілялася рівномірно.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У сучасній вітчизняній психології самоактуалізація визначається через категорію опредметнення, а саме як свідомий, цілеспрямований процес розкриття й опредметнення сутнісних сил особистості в її різноманітній соціальній діяльності. Потреба у самоактуалізації, динаміка самоактуалізації виявляються нерозривно пов'язаними із такими внутріособистісними процесами та явищами як самопізнання, самооставлення, самодетермінація, самосвідомість, саморозвиток, самовизначення. Виявлено, що значення тієї або іншої ролі моделі для подружжя багато в чому визначається узгодженістю їх ролевої взаємодії, ідеалів і очікувань. Виявлені нами гендерні особливості процесу самоактуалізації особистості старшокласників, їх уявлення про основні сфери сімейного життя та розподіл ролей в їх майбутній сім'ї будуть корисними в роботі вчителів-предметників, класних керівників та батьків при сприянні особистісному зростанню учнів старших класів та їх підготовці до сімейного життя. Отримані результати можуть бути використані в роботі практичного

психолога системи освіти під час проведення консультативної, профорієнтаційної, корекційної та інших видів своєї діяльності.

Література

1. Весельницкая Е. Женщина в мужском мире. / Е. Весельницкая – Санкт-Петербург. «ИМПАКС», 2003. – 125 с.

2. Вікова та педагогічна психологія: Навчальний посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та інші. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.

3. Говорун Т.В. Сучасне юнацтво: проблеми статевої самоідентифікації // Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. – 1998. – Вип. 5. – С. 68-72.

4. Крановский А.П. О подростках. Содержание возрастного, полового и психологического в личности младшего и старшего подростка. А.П. Крановский – М: Педагогика, 1999. – 272 с.

5. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека: Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. Е.И. Исениной. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 2004. – 480 с.

6. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Изд-во Ин-та Психотерапии, 2002. – 490 с.

7. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений. Учебное пособие / Ю.Е. Алешина, Л.Я. Гозман, Е.М. Дубовская. – Изд-во Московского ун-та, 1999. – С. 80-88.

Короткі відомості про автора

Каткова Тетяна Анатоліївна, магістр психології, старший викладач кафедри практичної психології Навчально-наукового інституту соціально-педагогічної та мистецької освіти, Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь. тел. 0983200977, e-mail: katkova.63@mail.ru

Семенова Тамара Ахматівна, студентка 4 курсу, спеціальність «Практична психологія» Навчально-наукового інституту соціально-педагогічної та мистецької освіти, Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь. тел. 0988416875, e-mail: tamara_semenova93@mail.ru Адреса: 72311, м. Мелітополь, вул. Берегова,

